

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเรื่อง กรณีศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา และศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบการศึกษาเฉพาะกรณี (Case study) ของสถาบันอุดมศึกษา ได้แก่ สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ ศึกษาบริบททั่วไปและหลักสูตรของกรณีศึกษา การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การวิเคราะห์เอกสาร และการล้อมวงสนทนาโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบสุนทรียสนทนาตามวิธีการปฏิบัติของแนวคิดจิตตปัญญา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสังเกตรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา แนวทางการสัมภาษณ์และสนทนา แบบบันทึกการสังเกตการณ์จัดการเรียนรู้ แบบบันทึกข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร แบบบันทึกการสังเกตคุณลักษณะของผู้เรียน และแบบบันทึกการสัมภาษณ์และการสนทนา

สรุปผลการวิจัย

1. รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาดังอยู่บนปรัชญาพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาคือ ความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ว่าแต่ละคนมีศักยภาพภายในที่สามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยความสามารถในการเข้าใจตนเองผ่านการรับฟังอย่างลึกซึ้ง และทัศนะแบบองค์รวมที่มองสิ่งต่าง ๆ เชื่อมโยงกัน โดยจุดมุ่งหมายของกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงแนวจิตตปัญญาประกอบด้วยจุดมุ่งหมายหลักสำคัญสองประการคือ ต้องการให้ผู้เรียนรู้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตนเองและเกิดจิตสำนึกต่อส่วนรวม การจัดกระบวนการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาอาจถือได้ว่าไม่มีรูปแบบตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนไปตามเนื้อหาและกระบวนการที่หลากหลาย

กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้นมิใช่การสอน แต่เป็นการสร้างเงื่อนไขให้ศักยภาพภายในที่มีอยู่แล้วสามารถพัฒนาขึ้นได้ เป็นกระบวนการที่มุ่งสร้างเงื่อนไขให้เกิดการเติบโตขึ้นจากภายใน และเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ในลักษณะกระบวนการของการสืบค้นร่วม ซึ่งสามารถสรุปได้เป็นหลักการพื้นฐาน 7 ประการ หรือ “หลักจิตตปัญญา 7” หรือ 7C's อันประกอบด้วย การพิจารณาด้วยใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) หลักความรักความเมตตา (Compassion) การเชื่อมโยงสัมพันธ์ (Connection) การเข้าเผชิญ (Confrontation) หลักความต่อเนื่อง (Continuity) หลักความมุ่งมั่น (Commitment) และหลักชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community) บทบาทของผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียนบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้น ถือเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ซึ่งกันและกันเป็นอย่างมาก ทั้งสองฝ่ายต่างต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร แบ่งปันทั้งความรู้และเรียนรู้ร่วมกัน ครูผู้จัดการเรียนรู้นั้นเป็นผู้ที่คอยกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้เกิดการสะท้อนตนเอง สามารถเกิดความรู้เห็นจนบรรลุถึงตัวตนที่แท้จริงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนได้ ส่วนผู้เรียนแสดงบทบาทเป็นทั้งผู้ฟังที่ดีและผู้พูดที่ดี โดยมีการรับฟังอย่างลึกซึ้ง อย่างตั้งใจ อย่างมีสติ และพูดในสิ่งที่ถูกใคร่ครวญมาก่อน ไม่ด่วนสรุปด่วนตัดสิน มีความเข้าใจตนเองและผู้อื่น ผู้เรียนจะต้องมีเวลาใคร่ครวญตามลำพัง และใช้เวลาอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเป็นกัลยาณมิตร การจัดการเรียนรู้บนฐานจิตตปัญญาศึกษาใช้การวัดและประเมินผลโดยการใช้กระบวนการทศน์แบบบูรณาการหรือใช้กระบวนการทศน์ร่วมกัน ประกอบด้วย การประเมินตนเอง (เรียกว่าบุคคลที่ 1 หรือทศน์ 1) การประเมินโดยมีส่วนร่วมของเพื่อนร่วมชั้นเรียน (เรียกว่าบุคคลที่ 2 หรือทศน์ 2) และการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญหรืออาจารย์ (เรียกว่าบุคคลที่ 3 หรือทศน์ 3) โดยพิจารณาตามความเหมาะสมในแต่ละวิชาการวัดและประเมินผลดังกล่าวนี้จะอาศัยเครื่องมือในการวัด คือ การมีส่วนร่วม (Participation) การเขียนบันทึกการเดินทาง (Journal) การทำโครงการย่อย (Mini Project) และการทำโครงการ (Project)

2. ผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

จากการศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา ผู้วิจัยศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ถึงความคิด ความรู้สึก และการกระทำต่างๆ ของตนเอง พบว่า ผู้เรียนทุกคนมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ตนเองเกิดการมีสติรู้ตัวและมีสติอยู่กับปัจจุบันขณะทำให้ผู้เรียนสามารถควบคุมพฤติกรรมของตนได้ดีขึ้นทั้งทางวาจาและการกระทำ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง และปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างเป็นรูปธรรม ผู้วิจัยสรุปสิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัว

ผู้เรียนออกเป็น 3 มิติคือ การเข้าใจและยอมรับตนเอง การเข้าใจและการยอมรับผู้อื่น และการเข้าใจและการยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติ

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนด้านการเข้าใจและการยอมรับตนเอง พบว่า ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดเกี่ยวกับตนเองทั้งด้านบวกและด้านลบ เกิดความเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง จนทำให้เห็นประเด็นปัญหาต่าง ๆ ของตัวเองชัดเจน กล้าเผชิญหน้ากับตนเอง ยอมรับตัวเองได้มากขึ้น มิติด้านการเข้าใจและการยอมรับผู้อื่น พบว่า ผู้เรียนเกิดการรับฟังจากเสียงภายในตนเองมากขึ้น ทำให้เกิดการยอมรับมุมมอง เกิดความเคารพ และการยอมรับผู้อื่น เกิดการเข้าใจและยอมรับอย่างแท้จริงจนทำให้มองผู้อื่นได้ตามที่เป็นจริงโดยไม่ต้องอยู่บนความคาดหวังของตนเอง เข้าใจและเคารพผู้อื่นอย่างที่เขาเป็น โดยไม่ตัดสินตามอคติของตนเอง อีกทั้งผู้เรียนยังเกิดความไว้วางใจ เชื่อมมั่นในความเป็นมนุษย์และศักยภาพของผู้อื่นซึ่งทำให้ย้อนกลับมาเชื่อมั่นความเป็นมนุษย์ของตนเองมากขึ้น และเกิดการเรียนรู้ที่กว้างขวางขึ้นจากการยอมรับความแตกต่างและนำความแตกต่างนั้นมาใคร่ครวญภายในตนเอง ยอมรับได้ว่ามีมุมมองอื่นที่แตกต่างและตระหนักถึงข้อจำกัดของตนเอง ทำให้เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน ผู้เรียนยังเกิดการพัฒนาทักษะในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์บนฐานของความรัก ความเข้าใจ และความเคารพซึ่งกันและกัน และเกิดความรู้สึกผูกพันกับมนุษยชาติ เพราะเข้าใจถึงความเป็นมนุษย์ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับผู้อื่น เรากับเขา ทำให้เกิดจิตใหญ่ ลดความเห็นแก่ตัว มีจิตสาธารณะที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมที่ดีงาม และมีความสุขอย่างแท้จริง ซึ่งมีผลต่อความสัมพันธ์ของตนกับคนรอบข้างในชีวิต

และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในมิติด้านการเข้าใจและการยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติของผู้เรียนพบว่า ผู้เรียนสามารถรับรู้และเข้าใจความเป็นจริงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เข้าใจความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง เข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติซึ่งสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามปัจจัยของตัวมันเอง โดยที่ผู้เรียนไม่สามารถเข้าไปควบคุมให้เป็นไปตามความต้องการของตนเองได้ ผู้เรียนให้ความสนใจกับตนเองน้อยลง ทำให้เห็นตัวเองได้ชัดเจนและยอมรับความเป็นจริง และเกิดความเข้าใจในความเป็นมนุษย์มากขึ้น ทำให้ผู้เรียนมีจิตใจที่เปิดกว้าง ผ่อนคลาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน และยอมรับทั้งข้อจำกัดและศักยภาพในตนเอง และสรรพสิ่งอื่น ๆ ได้ดีขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

กระบวนการจัดการเรียนรู้เป็นเพียงวิธีหนึ่งที่อาจช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ แต่ยังมีอีกหลายช่องทางที่มนุษย์เรียนรู้ได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการสอน ช่องทางที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ เช่น การอ่าน การได้ยิน การได้ลงมือทำ การมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ การมีประสบการณ์ตรง การเลียนแบบผู้อื่น การเล่น การสังเกต นอกจากนี้ บางคนอาจเรียนรู้ด้วยสิ่งที่เรียกว่า สหสัญญาณ หรือ ปัญญาญาณ (Intuition) มนุษย์โดยทั่วไปเรียนรู้จากช่องทางเหล่านี้มากกว่าการเรียนรู้ผ่านการสอน และการเรียนรู้ผ่านช่องทางเหล่านี้ส่งผลไม่เฉพาะกับการรับรู้หรือการจำดังเช่นที่เกิดกับการสอน หากการเรียนรู้จากวิธีการเหล่านี้ก่อให้เกิดความคิดในเชิงจินตนาการและความคิดในเชิงสร้างสรรค์ได้มากกว่าที่เรียนโดยวิธีการสอน (อุทัย ดุลยเกษม, 2544)

จิตตปัญญาศึกษาเป็นการจัดการศึกษาลักษณะหนึ่งซึ่งมิได้ใช้การสอนโดยการบอกกล่าวความรู้จากบุคคลหนึ่งสู่อีกบุคคลหนึ่ง ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดปัญญาญาณ สามารถพัฒนานตนเองจากภายในสู่ภายนอก เกิดการเรียนรู้ที่ชัดเจน ถ่องแท้และค่อนข้างถาวร ทั้งนี้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนได้นำเข้าประสบการณ์อย่างลึกซึ้ง แล้วใช้เวลาใคร่ครวญตามความเป็นจริง เป็นกระบวนการจัดการศึกษาแบบหนึ่งที่เหมาะกับผู้เรียนในระดับอุดมศึกษา สอดคล้องกับลักษณะการเรียนรู้ของผู้เรียนในระดับอุดมศึกษา เนื่องจากลักษณะพื้นฐานของแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง โดยกระบวนการของจิตตปัญญาศึกษาช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้จะเชื่อมั่นในตนเอง และตอบสนองต่อปัญญาญาณของตน สร้างทัศนคติที่ดีในการเรียนรู้จากตัวตนและประสบการณ์ตรง (Miller, 1994)

การพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตอบสนองต่อปัญญาญาณของตนตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาสามารถทำได้หลายวิธี ดังที่สถาบัน Center for Contemplative Mind in Society (2004) ได้รวบรวมวิธีการในการปฏิบัติตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาไว้ 7 กลุ่ม ได้แก่ ฝึกกับการสงบนิ่ง ฝึกกับการเคลื่อนไหว ฝึกกับกิจกรรมทางสังคม ฝึกกับการฝึกสมาธิ ฝึกกับการพิชิตเฉลิมฉลอง ฝึกกับการสร้างความสัมพันธ์ ฝึกกับการสร้างสรรค์ ดังนั้นการให้ผู้เรียนมีประสบการณ์กับกิจกรรมสุนทรีย์สนทนา ได้เรียนรู้อย่างผ่อนคลายทางด้านดนตรี ศิลปะ พละ และการพัฒนาจิต (MAPS: music, art, physical and spiritual development)(สุมน อมรวิวัฒน์, 2550) จึงเป็นหนทางหนึ่งในการช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาปัญญาญาณของตนผ่านแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะได้ สมอง หัวใจ และความเป็นตัวเรานั้นไม่สามารถแยกจากกันได้อย่างเด็ดขาด การเรียนรู้ของมนุษย์จำเป็นต้องมีทั้งปรีชาญาณ ซึ่งเป็นการทำงานของส่วนหัว (สมอง) และ

สัญชาตญาณ ซึ่งเป็นการทำงานในส่วนของจิตใจ โดยมีความเป็นตัวเราอยู่หลังจากเบื้องหลัง แม้ว่าสมองของมนุษย์มีไว้ให้ขบคิด หากหลายครั้งหลายคราที่การคิดนั้นๆ ไม่สามารถหาข้อสรุปได้ หรือแม้แต่เมื่อนำความคิดมาถ่ายทอดด้วยวิธีต่างๆ ก็ไม่สามารถหาข้อสรุปได้เช่นกัน เนื่องจากปรัชญาญาณเป็นเรื่องของความปราดเปรื่อง เป็นเรื่องของการตั้งคำถาม และการใช้ความพยายามในการหาคำตอบ และจากคำตอบก็กลายเป็นคำถามชุดใหม่ไม่รู้จักจบ ในขณะที่ร่างกายไม่สามารถพึ่งพาปรัชญาญาณได้เสมอไป การมีชีวิตรอด ตลอดจนการทำงานของอวัยวะต่างๆ ในร่างกายจึงจำเป็นต้องฝากไว้กับสิ่งที่เรียกว่า สัญชาตญาณ ไม่ว่าจะเป็นระบบการหายใจ การเต้นของหัวใจหรือการย่อยอาหาร นอกจากนั้นมนุษย์ยังสามารถพัฒนาสิ่งที่เรียกว่า ปัญญาญาณ ซึ่งเป็นการเข้าใจถึงสถานะจิตใจทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นการรับรู้แบบปิ้งที่ก้าวข้ามตรรกะและเหตุผล ปัญญาเช่นนี้เกิดขึ้นได้ในสถานะที่ใจสงบนิ่ง ผ่อนคลาย สบายใจ มีสมาธิ ไม่สับสนวุ่นวายไปกับสิ่งต่างๆ (ประพนธ์ ผาสุขยัต, 2548) ปัญญาญาณนั้นเป็นปัญญาระดับสูง เป็นการผสมผสานระหว่างการทำงานของสมองและจิตใจ การเรียนรู้ด้วยความสนุกสนานโดยเฉพาะการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมสุนทรีย์จะช่วยให้สมองผ่อนคลายพร้อมรับสิ่งใหม่ และเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Cail, 2004 ; คริสทีน วอร์ด และแจน ดาเลย์, 2549) ทั้งนี้กิจกรรมต่างๆ ที่ผู้เรียนต้องผ่านการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งหมดของมนุษย์ โดยที่แต่ละบุคคลมีวิธีการเรียนรู้ด้วยการรับรู้สัมผัสที่ประสิทธิภาพแตกต่างกันไป บางคนมีปฏิกริยากับการฟังมากกว่า บางคนเรียนรู้ได้ดีด้วยการมองเห็นหรือบางคนจำเป็นต้องลงมือสัมผัสกระทำ (Jensen, 2000 ; อุษณีย์ อนุรุทธวงศ์, 2545)

ปัญญาญาณหรือการเรียนรู้แบบผุดเกิด (Intuition) เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และการดำรงอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคนตราบจนกระทั่งความคิด ความจำและเหตุผลเข้ามาแทนที่ อีกทั้งความเชื่อตามแนววิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์ที่ยอมรับเพียงสิ่งที่สามารถเห็นได้ด้วยตา ทำให้มนุษย์พยายามปฏิเสธการมีอยู่และประสบการณ์ที่ได้รับจากการรู้แบบผุดเกิดนี้ ส่งผลให้สูญเสียการพัฒนาปัญญาในส่วนนี้ไปอย่างน่าเสียดาย (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2536; ประเวศ วะสี, 2547) ดังนั้นผู้จัดการเรียนรู้ในฐานะผู้กล่อมเกลาก็จำเป็นต้องหาล่อเลี้ยงความสามารถทางปัญญาญาณของเด็กให้คงอยู่ด้วยการเป็นแบบอย่างที่ดี และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีผัสสะที่ละเอียดอ่อน เข้าใจตนเองและผู้อื่นอย่างตรงตามความเป็นจริง รู้เท่าทันอารมณ์ ความคิด ความสามารถและการแสดงออกของตนเอง เพื่อให้คงไว้ซึ่งความสามารถในการเข้าถึงปัญญาญาณของตน

ทางออกในสังคมไทยที่จิตตปัญญาศึกษาสามารถเป็นทางออกหนึ่งได้นั้น เริ่มต้นด้วยกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ การเรียนรู้ของมนุษย์นั้นมีหลายวิถีทาง หนึ่งเป็นการซึมซับรับเอาแบบอย่างของการดำรงชีวิต ซึ่งเราเรียกว่าเป็นการเลียนแบบ เอาอย่าง ทำตาม

วิธีที่สองก็คือ เราเรียนรู้ด้วยการให้และการรับ มีผู้ให้ ซึ่งถือว่ารู้มากกว่า ดีกว่า มาคอยบอกคอยสอน คอยสั่ง ชี้ทาง อธิบาย และผู้รับก็ดูเหมือนว่าจะรับเอาคำสอนนั้น ซึ่งจะรับได้ส่วนหนึ่งมากหรือน้อยก็แล้วแต่ผู้นั้น แต่มีอยู่อย่างหนึ่งก็คือ ผู้รับจะไม่ค่อยเรียนรู้นอกเหนือจากที่ผู้ให้ให้หรือมากเกินไปกว่าผู้ให้มากนัก

วิธีการที่สาม ก็เป็นกระบวนการที่บุคคลได้พบเห็น สังเกต ได้เผชิญปัญหา ได้เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่บีบคั้น จูงใจ โน้มน้าวจากสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นความเป็นอยู่ในครอบครัว ชุมชน แล้วเผชิญปัญหานั้นคือ รู้จักคิด ปรับตัว ฝึกปฏิบัติ ให้สามารถมีชีวิตอยู่รอด อยู่ได้ และอยู่ดี วิธีการที่สี่ เป็นวิธีการที่ชีวิตแต่ละคนต้องฝึกฝนตนเองให้รู้จักดู ฟัง สังเกต พินิจพิจารณา ฝึกฝน ตั้งสติ ใช้ปัญญา เพื่อที่จะยืนอยู่ท่ามกลางกระแสลมที่พัดแรงของความเปลี่ยนแปลงในสังคมข่าวสาร ความเจริญทางเทคโนโลยี ทั้งนี้เพื่อจะรู้เท่าทันกับอิทธิพลของบริบทเหล่านั้น สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างฉลาด เป็นอิสระ พ้นจากความกดขี่ บีบคั้น

วิธีการที่สี่นี้เป็นความพยายามของกระบวนการเรียนรู้ที่ทันสมัย มีทฤษฎีมากมาย มีมาตรฐานของเนื้อหาสาระ ตัวชี้วัด ผลผลิต ผลลัพธ์หลายด้าน มุ่งที่จะพัฒนามนุษย์โดยเน้นเป็นส่วน ๆ เช่น การเคลื่อนไหวร่างกาย พัฒนาสมอง Brain-based Learning คือ จะแบ่งมนุษย์ออกเป็นท่อน เรียนรู้จากฐานสมอง ฐานร่างกาย การเคลื่อนไหว การฝึกปฏิบัติด้วยมือทั้งสอง ทฤษฎีใหม่เหล่านี้ช่วยให้มนุษย์ได้คิดเร็ว รู้เร็ว ทำเร็ว และได้ผลสำเร็จ แต่เป็นความรู้ความคิดต่อสิ่งเร้าและปรากฏการณ์ภายนอกกรอบตัวของเรา พร้อมทั้งจะแข่งขัน พร้อมทั้งจะสู้กับทุกสิ่ง ทุกคนทุกเหตุการณ์ วิธีการเรียนรู้แบบนี้แม้จะดีก็เครียด ทุกข์ เรียนเท่าไรก็ไม่รู้จักหมดสิ้น จากการศึกษาพื้นฐานสู่ระดับปริญญาตรี โท เอก และหลังปริญญาเอกไม่รู้จักจบ

และวิธีการที่ห้า เกิดขึ้นจากความตระหนักว่า มนุษย์มีโอกาสดำเนินการเรียนรู้อย่างเป็นองค์รวมเชื่อมโยงความรู้จากภายนอกกับความรู้ภายในตน ซึ่งได้เกิดขึ้นมานานแล้วตามวิธีการพัฒนาปัญญาตามนัยยะแห่งพุทธธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) วิธีการดังกล่าวนี้มีรากฐานมาจากการเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง ภายในองค์กร และภายในสังคม วิธีการที่จะให้เกิดปัญญาซึ่งถึงจิตใจของตนเองหรือเรียนจนกระทั่งมีปัญญา จิตใจพ้นจากความทุกข์ ถ้าเป็นพุทธนะเราจะเรียนจนกระทั่งใจเราพ้นจากความทุกข์ วิธีการที่จะเรียนรู้ให้เกิดปัญญาเรื่องจิตใจ

ของเราก็คือ การเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ในศาสนาพุทธนั้นมีสามประการ ประการหนึ่งเรียกว่าเป็น ปัญญาที่ได้จากการอ่านการฟัง ปัญญาที่ได้จากการถ่ายทอดองค์ความรู้ จากการอ่านตำรา ในทางพุทธศาสนาเราเรียกว่า สุตตมยปัญญา ปัญญาชนิดนี้ไม่สามารถที่จะเรียนรู้เรื่องจิตของตนเองได้ ปัญญาชนิดที่สอง จิตตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิดใคร่ครวญไตร่ตรองวิเคราะห์ วิจัย วิจารณ์ โดยการใช้เหตุใช้ผล และปัญญาที่เกิดจากการสังเกตการณ์ เข้าไปเรียนรู้ เข้าไปลงมือ ปฏิบัติ เรียกว่า ภาวนมยปัญญา

คำสอนเริ่มต้นของพระพุทธองค์ได้แสดงไว้อย่างชัดเจนว่า รากฐานชีวิตของวิถี พุทธไม่ได้อยู่ที่ความเชื่อหรือการวิเคราะห์เชิงหลักการ แต่คือเส้นทางสู่ประสบการณ์จริงของผู้ ปฏิบัติ คำสอนเหล่านั้นไม่ได้เป็นการพยายามอธิบายธรรมชาติของสรรพสิ่งว่าคืออะไร แต่คำสอน เหล่านั้นเป็นไปเพื่อการนำผู้ปฏิบัติไปสู่สัมผัสธรรมชาติของสรรพสิ่งด้วยตัวของเขาเอง เช่นเดียวกับ พื้นฐานของการศึกษาแนวพุทธที่ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่การศึกษาหัวข้อหลักธรรมในพุทธศาสนาในฐานะ เป้าหมายในตัวของมันเอง แต่หลักธรรมเหล่านั้นจำเป็นที่จะต้องถูกทำความเข้าใจในฐานะ จุดเริ่มต้นของเส้นทางการเรียนรู้และการฝึกฝนตนเองของผู้เรียน โดยที่อย่างน้อยมันน่าจะสามารถ ทำให้ผู้เรียนได้สัมผัสคุณค่าของการมองด้านใน แทนที่จะหมกมุ่นอยู่แต่กับหลักทฤษฎีในตำรา ภายนอกตัว หากจิตตปัญญาศึกษามุ่งแต่ศึกษาทฤษฎีในตำรับตำรา แม้จะเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง กับศาสนาหรือเรื่องราวทางจิตวิญญาณตามที่ เมื่อปราศจากการภาวนาเฝ้ามองดูกระบวนการ ด้านในเสียแล้ว จิตตปัญญาศึกษาก็ไม่ได้มีอะไรแตกต่างไปจากการศึกษาในรูปแบบเดิมๆ

จอห์น เวลวูด นักจิตบำบัดชาวอเมริกันได้สังเกตเห็นแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดขึ้น ในหมู่ผู้ที่สนใจเรื่องราวด้านจิตวิญญาณ โดยที่เขาเหล่านั้นใช้ทฤษฎีความรู้ที่ได้จากการฟังและ การอ่าน เพื่อสร้างเกราะคุ้มกันตัวตนในลักษณะใหม่ ที่เรียกว่า “ตัวตนทางจิตวิญญาณ” ตัวตน ใหม่ที่ว่านี้เกิดจากความรู้อากมายที่เขาได้ศึกษามา แต่เอาเข้าจริงกลับไม่กล้าที่จะสร้าง ความสัมพันธ์กับอารมณ์ ความรู้สึกและข้อจำกัดที่มีอยู่ในตัวเอง พวกเขาศึกษาเพื่อที่จะเลี่ยงจาก การเดินทางด้านใน จอห์น เวลวูด นิยมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยใช้คำว่า “ทางเบี่ยงจิตวิญญาณ” การเข้าใจเชิงปรัชญามีพลังที่แหลมคม ชัดแจ้ง และตัวผ่านความคลุมเครือ อันมีเอกลักษณ์และ ก่อให้เกิดประโยชน์ในบางสถานการณ์ ทว่าสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์หาใช่เป็นตัวหลักการเอง แต่ เป็นผลของสภาวะความขัดแย้ง ที่จะเป็นแรงดลใจให้ผู้เรียนนำไปปฏิบัติสู่การดำรงอยู่ใน ภาวการณ์ตื่นรู้ขึ้นโดยสมบูรณ์ การยึดมั่นในหลักปรัชญานอกจากจะไม่ก่อให้เกิดผลดีใด ๆ ยังเป็น อุปสรรคต่อเส้นทางการฝึกฝนตนเองอีกด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าคุณค่าสูงสุดของพุทธศาสนาไม่ได้ อยู่ที่หลักการและความเชื่อ แต่อยู่ที่วิถีและการเดินทางที่เราจะต้องฝึกฝนในชีวิตจริง เมื่อใดที่

ความรู้ถูกนำเข้ามาสู่ใจ ใคร่ครวญ หลอมรวมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ด้านในของผู้เรียน พลังอันแหลมคมของมันก็ช่วยตัดผ่านเมฆหมอกของความเชื่อให้เราได้สัมผัสความหมายของความรู้ในประสบการณ์ของเราเอง นี่ก็คือคุณค่าของความรู้ในแง่มุมของจิตตปัญญาศึกษาที่จะช่วยให้เราได้กลับไปสู่ภาวะเดิมแท้ของจิตใจที่เปิดกว้าง เมื่อเราสามารถสร้างความสัมพันธ์กับความรู้ทุกแขนงที่ถูกสอนกันในห้องเรียน ด้วยกระบวนการเฝ้ามองประสบการณ์ด้านใน เมื่อนั้นคุณค่าและความหมายของจิตตปัญญาที่แท้จริงก็จะปรากฏออกมาให้เห็นประจักษ์

จิตตปัญญาศึกษาเป็นลักษณะการจัดการเรียนรู้แบบหนึ่ง ซึ่งสามารถหล่อเลี้ยงและพัฒนาปัญญาญาณภายในของมนุษย์ได้ โดยผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่เปิดพื้นที่ให้บุคคลมีเวลาสงบนิ่งอยู่กับตนเอง เรียนรู้ และทำความรู้จักตนเอง ทั้งในมิติทางกาย และมิติทางจิตใจ เพื่อให้พร้อมที่จะรับรู้ความจริงที่มีอยู่บนโลกภายนอก แม้ว่าจิตตปัญญาศึกษาจะเป็นการพัฒนาความรู้ภายในตนและการคิดวิเคราะห์ตนเองอย่างถ่องแท้ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะคับแคบอยู่ภายในตนเป็นปัจเจก การเรียนรู้แบบนี้เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ เพื่อนมนุษย์ และสังคมส่วนรวม จิตตปัญญาศึกษาไม่ได้ปฏิเสธกระบวนการเรียนรู้ในศาสตร์สาขาต่างๆ แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้าใจในศาสตร์และศิลป์ที่สูงยิ่งๆ ขึ้นไป แต่ในขณะเดียวกันก็ฝึกฝนตนเองให้พากเพียร หยั่งรู้เข้าไปในความคิดจิตใจตนเอง เปรียบเหมือนต้นไม้แต่ละต้น แม้กิ่งก้านสาขาสองชั้นขึ้นไป เป็นไม้ใหญ่สักเพียงใดก็ตาม รากของต้นไม้นั้นก็ยังคงลึก หยั่งลึก แผ่ขยายลงใต้ผืนดินหาไม่แล้วไม้นั้นก็ยืนต้นอยู่ไม่ได้เพราะขาดความสมดุลอันใด มนุษย์ก็พัฒนาตนในทำนองเดียวกัน

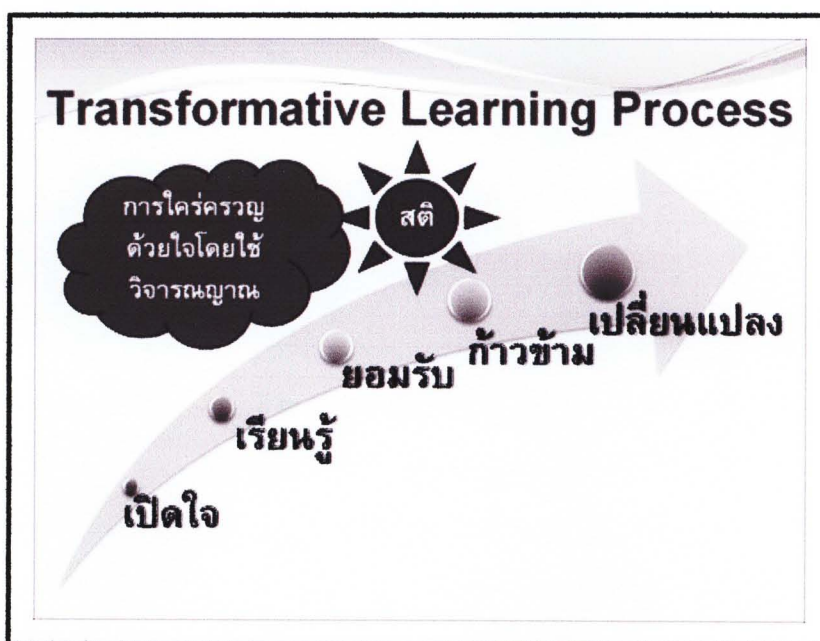
แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ สรุปคือเป็นการเรียนรู้ด้วยหัวใจ ใช้ใจเรียน ใช้สติเรียน เน้นการพัฒนาด้านใน เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสรรพสิ่ง ลดอคติ เกิดความรัก ความเมตตา อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม สามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตรอย่างสมดุล จิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงมีจุดเด่นของกระบวนการเรียนรู้ มีเครื่องมือ มีวิธีการที่ทำให้กลุ่มคนที่แตกต่างกันหลากหลายได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ยอมรับซึ่งกันและกัน รู้ลึกและรับรู้คุณค่าของกัลยาณมิตร และผู้เรียนรู้จะต้องฝึกฝนภาวนาจนเกิดความตระหนักรู้ด้วยตนเอง บัดนี้จิตตปัญญาศึกษาเกิดขึ้นแล้วที่เป็นมติดลโมเดล มติดลโมเดลเกิดจากห้องกระจกเล็ก ๆ กลางสวนสวยสู่มหาวิทยาลัยมิดล และกำลังจะแพร่ขยายไปสู่สถาบันการศึกษาต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

2. ผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิด จิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

การนำเอาความเป็นจิตตปัญญาที่เคยมีอยู่จากยุคดั้งเดิมมาสู่การเปลี่ยนแปลง ให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ ปลุกฟื้นชีวิตชีวาของมรดกทางจิตวิญญาณและทางปัญญาที่ตกทอดมาจาก คนรุ่นก่อน การปรับเปลี่ยนกิจกรรมในชั้นเรียนให้สามารถบ่มเพาะความตระหนักรู้ และการคิดเชิง วิพากษ์จะช่วยให้เกิดความตระหนักถึงเป้าหมายที่จะพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ ดังนั้นการจะทำให้ จิตตปัญญาศึกษาเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในระบบการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับอุดมศึกษา คือ การให้กระบวนการทางจิตปัญญามีความหมายและเอื้อประโยชน์ต่อสุขภาวะ ชีวิต ความเป็นอยู่ และการเผชิญกับปัญหาในสังคมโลกปัจจุบัน

ผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการจัดการเรียนรู้บนฐาน แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษานั้นพบว่า กิจกรรมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนรู้ ที่สามารถนำไปใช้ได้อย่างได้ผลคือ การได้ฝึกสติโดยการทำสมาธิก่อนเรียน ซึ่งนับเป็นกิจกรรมที่มี ความสำคัญ และมีการนำไปใช้กันอย่างแพร่หลายในการจัดการเรียนรู้ในโลกตะวันตก จาก การตระหนักในผลของการทำให้ผู้เรียนรู้ได้กลับมาอยู่กับความสงบก่อนเริ่มกระบวนการเรียนรู้ หลังจากผ่านความจอแจ วุ่นวายของบรรยากาศภายนอกห้องเรียนก่อนเข้ามาสู่ชั้นเรียน ใน ประเทศไทยได้มีการฝึกสมาธิในชั้นเรียนมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ส่วนใหญ่เป็นการจัด การเรียนรู้ในระดับประถมและมัธยมเท่านั้น และไม่สามารถทำให้ผู้เรียนรู้เกิดทัศนคติที่ดีต่อ กิจกรรมประเภทนี้ได้ จึงควรที่ผู้จัดการเรียนรู้จะได้ทำให้ผู้เรียนรู้ได้เห็นความสำคัญของการพัฒนา สติสมาธิในชีวิตประจำวันโดยผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย นอกเหนือจากการทำสมาธิและฝึกสติ ร่วมกันยังมีกิจกรรมสุนทรียสนทนาเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญในการสร้างพื้นที่แห่งความ ว่างไว้วางใจ และพื้นที่ปลอดภัยให้เกิดขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเรียนรู้ร่วมกันอย่างอิสระ ไม่ต้อง กลัวการถูกตัดสิน ทำให้ผู้เรียนรู้ฝึกการแสดงเคารพในความเท่าเทียมกัน และในศักดิ์ศรีของความ เป็นมนุษย์ เป็นการพัฒนาให้เกิดทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ การฝึกทักษะการฟังอย่างลึกซึ้ง อีก กิจกรรมหนึ่งที่มีผลต่อการเรียนรู้ที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้านในคือ การเขียน Journal ซึ่งเป็น กิจกรรมให้นักศึกษาได้มีโอกาสไตร่ตรองถึงเหตุการณ์ เรื่องราวและความคิด ความเห็นที่บังเกิด ขึ้นมาในแต่ละครั้ง ทำให้ได้เห็นตนเอง และเป็นเสมือนกระจกหรือภาพฉายให้ได้รู้จัก และเกิด การยอมรับตนเองได้มากขึ้น ผู้จัดการเรียนรู้จะต้องสามารถเป็นกระจกสะท้อนให้ผู้เรียนรู้ได้มองเห็น ตนเองผ่านการตั้งคำถามให้คิดใคร่ครวญ หรือการชี้ให้เห็นเพื่อให้เกิดการยอมรับโดยการเขียน ได้ตอบกับผู้เรียน กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมที่สนับสนุนให้เกิดการฝึกฝนเพื่อพัฒนา ความตระหนักรู้ (mindfulness) ในตัวผู้เรียน และยังฝึกให้ผู้เรียนรู้จักใคร่ครวญจนเห็นสิ่งต่าง ๆ

ได้ตามความเป็นจริง และยังทำให้เปิดโลกทัศน์มุมมองใหม่ต่อโลกและชีวิต การจัดกิจกรรมที่มีความหลากหลายทำให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเลือกวิธีการที่เหมาะสมกับตนเองนำไปฝึกปฏิบัติในชีวิตประจำวัน สิ่งที่ผู้จัดการเรียนรู้ควรคำนึงถึงในการจัดกิจกรรมนอกจากความหลากหลายแล้วยังควรส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้เห็นความสำคัญและได้นำไปใช้ประโยชน์ต่อชีวิตได้จริง มิใช่เพียงแค่กิจกรรมในชั้นเรียนเท่านั้น

แผนภาพที่ 5.1 กระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning Process) ที่เกิดขึ้นบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้นส่งผลแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน สอดคล้องตามทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของ Boyd และ Myers (Boyd and Myers, 1998 อ้างถึงใน ธนา นิลชัยโกวิทย์, 2551) ที่มองว่ากระบวนการที่เป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลงคือ การมองเห็นอย่างถ่องแท้ (discernment) ซึ่งประกอบด้วย การเปิดรับ (receptivity) การยอมรับ (recognition) และการตัดใจ (grieving) เริ่มต้นจากการเปิดใจและยอมรับสารหรือมุมมองที่มีการให้ความหมายที่แตกต่างออกไปจากเดิม ตามมาด้วยการยอมรับสิ่งที่ได้เรียนรู้ใหม่ มองเห็นสิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลง และขั้นสุดท้ายซึ่งเป็นขั้นที่สำคัญที่สุดคือ การตระหนักว่าแบบแผนหรือการรับรู้เก่า ๆ ของตนไม่เหมาะสม หรือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง จำเป็นจะต้อง

แก้ไขปรับปรุง จึงเกิดการรับหรือสร้างวิถีใหม่ขึ้นในตนเองและบูรณาการสิ่งใหม่เข้าไปในบุคลิกภาพเดิมของตน

มนุษย์เรารับรู้และสัมพันธ์ต่อตนเองและโลก 3 ทางด้วยกันคือ ความคิด ความรู้สึก และปฏิกิริยาทางกายหรือการกระทำ แต่ละคนจะใช้พลังแต่ละด้านไม่เท่ากัน บางคนถนัดใช้ความคิด บางคนถนัดใช้ใจหรืออารมณ์ความรู้สึก และบางคนถนัดใช้สัญชาตญาณและการลงมือทำเป็นหลัก (สันติโรภิกขุ, 2544) ดังนั้น การมีสติรู้สึกตัวหรือการคิดใคร่ครวญตนเองด้วยใจโดยใช้วิจารณ์ญาณ น่าจะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการการเปิดใจ เพื่อการเรียนรู้ที่จะเข้าใจและยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นกับทั้งตนเอง คนรอบข้าง ตลอดจนกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและสรรพสิ่งทั้งหลาย อีกทั้งใช้ความคิด ความรู้สึก และการปฏิบัติ ที่ล้วนแต่เป็นฐานของปัญญา เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เกิดการพัฒนาปัญญาและความสมดุลระหว่างกาย ใจ และความคิด พร้อมที่จะก้าวข้ามเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอย่างสมดุลทั้งในด้านความจริง ความดี และความงาม

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นกระบวนการที่อาจเกิดขึ้นในหลายลักษณะทั้งที่รู้ตัวผ่านกระบวนการใคร่ครวญอย่างจริงจังและที่ไม่รู้ตัวอันเป็นผลสืบเนื่องจากประสบการณ์ที่ได้สะสมไว้ และค่อย ๆ พัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป หรืออาจเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนก็ได้ (Mezirow, 2000) นอกจากนั้นยังอาจเกิดได้ทั้งจากการปรับกรอบอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมเชิงภววิสัย (Objective reframing) ซึ่งเป็นการใคร่ครวญเกี่ยวกับข้อสรุปหรือสมมุติฐานของบุคคลอื่น จากการอ่าน การวิเคราะห์ปัญหา หรือการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ เช่น การเรียนรู้ในชุมชน และการตีความเรื่องราวชีวิตของตนเองใหม่ เกิดจิตสำนึกทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมใหม่ มองบทบาทของตนทั้งในการทำงานและความสัมพันธ์ส่วนตัวใหม่ ทบทวนกระบวนการเรียนรู้และกรอบอ้างอิงของตนใหม่

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาครั้งนี้ หรือ Contemplative Education in Higher Education มีจุดมุ่งหมายที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตน และเชื่อมโยงสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมและโลกด้วย ในแง่มุมหนึ่งของจิตตปัญญาศึกษา จึงเป็นการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงอีกแบบหนึ่ง แต่ด้วยที่มาต่างกัน คือ การที่ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะของมาสโลว์ ถูกพัฒนาขึ้นมาในฐานะทฤษฎีทางการศึกษา ในขณะที่จิตตปัญญาศึกษาพัฒนาขึ้นมาจากรากฐานการปฏิบัติและการฝึกฝนจริง ทำให้มีจุดแตกต่างที่สำคัญระหว่างจิตตปัญญาศึกษากับทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงอยู่สองประการคือ ประการแรก จิตตปัญญาศึกษานับการปฏิบัติที่เป็นจริง

มากกว่าทฤษฎี ไม่มีการสร้างนิยามและขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนในเชิงกระบวนการ เนื่องจากแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาวางอยู่บนฐานของปัญญาในการเข้าถึงความจริง และกระบวนการที่องค์รวมที่เน้นความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงของสรรพสิ่งและมองเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงสามารถเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่หลากหลาย จึงไม่สามารถกำหนดอย่างตายตัวได้ว่าขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงจะเป็นอย่างไรและจะกำหนดให้เกิดขึ้นอย่างไร สิ่งที่ได้มีเพียงการสร้างเงื่อนไขที่ดีที่สุดเพื่อ “เชื้อ” ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นเท่านั้น และอีกประการหนึ่ง จิตตปัญญาศึกษาจะเน้นกระบวนการและวิธีการในการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและเน้นวิธีเฉพาะที่จะทำให้เกิดการน้อมสู่ใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) ซึ่งเป็นเพียงการใคร่ครวญด้วยความคิดเท่านั้น แต่เป็นการใคร่ครวญและรับรู้แบบองค์รวมด้วยกาย ใจ ความคิด และจิตวิญญาณ โดยผ่านวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้สมาธิ สติและการตระหนักรู้อย่างทั่วพร้อมเป็นฐาน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

การเร่งบูรณาการจิตตปัญญาศึกษาเข้าในระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการโดยไม่คำนึงถึงความสูงส่งและความพร้อมของระบบ ขาดครู อาจารย์ที่มีประสบการณ์และความสนใจด้านจิตตปัญญาศึกษามากพอ ขาดรากฐานชุมชนแนวปฏิบัติที่เข้มแข็งในสถาบันศึกษานั้นๆ รวมทั้งขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งจากผู้บริหารและบุคลากรของสถาบัน อาจทำให้เกิดขึ้นของจิตตปัญญาศึกษาเป็นเพียงแค่รูปแบบหรือหลักการที่ขาดชีวิต เนื่องจากหัวใจสำคัญของจิตตปัญญาศึกษาอยู่ที่มนุษย์ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ภายใต้บริบทเชิงระบบที่เหมาะสม ดังนั้น การพัฒนาทั้งมนุษย์และระบบจึงควรสอดคล้องประสานกันอย่างเป็นองค์รวม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาศึกษาที่สามารถเกิดขึ้นอย่างเป็นจริงได้โดยยังคงยึดกุมหัวใจสำคัญดังกล่าวมาข้างต้นได้ ในทางปฏิบัติ การเตรียมพร้อมที่จะบูรณาการแนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงและจิตตปัญญาศึกษาเข้าในระบบการศึกษาแบบเป็นทางการ ควรเริ่มต้นดังนี้

1. ควรรณรงค์ให้เกิดความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงและจิตตปัญญาศึกษาในสังคมและในองค์กรอย่างทั่วถึง เพื่อให้เกิดฉันทามติและความมุ่งมั่นร่วมกันของชุมชนในการผลักดันให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวทางนี้

2. ครูผู้จัดการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา เพราะครูผู้จัดการเรียนรู้ต้องใช้ตนเองและความรู้ของตนเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ และสร้างให้เกิดสภาวะที่เอื้อต่อ

การเรียนรู้ในแนวคิดปัญญา ซึ่งเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับชีวิต และมุ่งเปลี่ยนแปลงชีวิต การเริ่มต้นจากการพัฒนากลุ่มครูผู้จัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีพื้นฐานและมีความสนใจใน ด้านนี้อยู่แล้ว จึงน่าจะเป็นนโยบายที่สำคัญในระยะต้นในการสร้างรากฐานที่มั่นคงของ กระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดปัญญาศึกษา

3. ควรสร้างและบ่มเพาะชุมชนแนวปฏิบัติที่เกื้อหนุนการเรียนรู้เพื่อ การเปลี่ยนแปลงและจิตตปัญญาในองค์กรให้เป็นฐานในการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง สามารถพัฒนาและ ขยายการเรียนรู้ให้มีความมั่นคงลึกซึ้ง รอบด้านและคมชัดมากขึ้น โดยสามารถกระทำได้ผ่าน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การฝึกปฏิบัติร่วมกัน และการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านกำลังใจ ความมุ่งมั่น ความรู้ และแนวทางในการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม

4. การนำองค์ความรู้และข้อสรุปจากผลการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ จะต้องเริ่มจาก ความเข้าใจในปรัชญาและหลักการพื้นฐานของการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวคิดปัญญาศึกษา อย่างลึกซึ้งก่อน โดยอาศัยการเทียบเคียงและใคร่ครวญกับประสบการณ์ของตนเอง ทั้งในแง่ของ การจัดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองในอดีตและปัจจุบัน

5. ในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงบนฐานแนวคิดจิตตปัญญา ศึกษา ผู้จัดการเรียนรู้จะต้องเริ่มต้นจากการกำหนดเป้าหมาย และการศึกษาลักษณะเฉพาะของ กลุ่มตนหรือกระบวนการเรียนรู้ให้ชัดเจนก่อน ไม่ใช่จากรูปแบบของกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่

6. ด้วยจิตตปัญญาศึกษาเป็นกระบวนการที่มีลักษณะเฉพาะ ควรมีการสร้าง ความเข้าใจในหมู่ผู้บริหารเกี่ยวกับธรรมชาติของเรื่องจิตตปัญญาศึกษาว่าเป็นกระบวนการพัฒนา เรียนรู้ที่ใช้เวลา ต้องอาศัยความต่อเนื่อง และมีระยะเวลาที่ต้องรอคอย จึงอาจไม่สามารถทำนาย ผลการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน ณ เวลาหนึ่ง ๆ และต้องอาศัยเวลาในการเตรียมความพร้อม ก่อนขยายผล

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป

1. ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิด จิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ ดังนั้นควรมีการสังเคราะห์ความรู้ จิตตปัญญาศึกษาจากกรณีศึกษาทั้งในและนอกประเทศเพื่อนำมาปฏิบัติใช้สำหรับมหาวิทยาลัย ในบริบทของประเทศไทยเพื่อเป็นแนวปฏิบัติเพิ่มเติม

2. ควรมีการพัฒนาทฤษฎีจิตตปัญญาศึกษาจากบริบทสังคมไทยโดยการวิจัย สืบค้นความรู้ว่าด้วยการเรียนรู้แบบจิตตปัญญา (Contemplation) จากระบบความเชื่อ ศาสนา

และวัฒนธรรมในสังคมไทย พร้อมทั้งศึกษาและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการที่เป็นโครงสร้างรองรับจิตตปัญญาศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไทย

3. เพื่อสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ ควรมีการวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาอาจารย์หรือผู้จัดการเรียนรู้ในระดับมหาวิทยาลัย ตลอดจนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับการศึกษาปฐมวัย ตามลำดับ ให้มีความเข้าใจแนวคิดจิตตปัญญาและทักษะกระบวนการจิตตปัญญาต่าง ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้จริง พร้อมทั้งวิจัยระยะยาวศึกษาวิวัฒผลตัวแปรต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

4. จากการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนที่ได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ดังนั้นควรมีการศึกษาความสามารถในการทำงาน การปรับเปลี่ยนตนเอง และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นของบัณฑิตจิตตปัญญาศึกษาในอนาคตต่อไป